

Ami '56-ból tovább él

Az élőhalott forradalom

1956 forradalma élőhalottként van jelen a magyar társadalomban. Emléke politikai martalék, a lakosság többségében halott — de a 19. századi nemzet- és demokrácia-felfogás, amely a forradalmat támogató tömegeket az eufórikus élmények felszíne alatt '56 októberében jellemezte, túlélte az utána következő fél évszázadot, és súlyos tehetetlenségként nehezedik a mai magyar demokráciára. A forradalom méltóságának megőrzése érdekében sem közben, sem a leverése után, sem pedig az 1989-es rendszerváltást s vele a politikai felszabadulásunkat követően nem került sor arra, hogy mind a forradalom anakronisztikus, mind pedig a posztmodern, antitotalitárius vonásaival a magyar társadalom szembenézzon.

A kirekesztő magyar

A forradalom egyik legfontosabb követelése a nemzeti függetlenség volt. Mivel ez a függetlenség specifikusan magyarként jelent meg a politikai felszínen, elkerülhetetlen számot vetni azzal, hogy ki számított magyarnak a tömegek tudatában. Felmérések nincsenek, de közismert a magyarsághoz tartozás korabeli jelszava, melyet a tömegek úton-útfélen hangoztattak: „aki magyar, velünk tart”.

Nemcsak a forradalom rövid ideje alatt, de lényegében azóta sincs érdemi politikai reflexió erre a maga idején annyira magától értetődő, valójában kirekesztő jelszóra, melynek a nemzet nagy része (volt) képes magát érzelmileg átadni.¹ Annak, hogy egy kommunista, egy ávós, de akár egy bűnöző – és egyáltalán: valaki, akinek más a felfogása a forradalomról, akár annak hóhéra –, ne volna magyar! Természetesnek tartották azt, hogy a nemzethez való tartozás függhet attól, kinek mi a politikai pártállása, netán erkölcsi felfogása. Mintha magyar csak az áldozat lehet.

Nem igaz, hogy a „magyar” ebben a jelszóban csupán a Szovjetunióval szembeni állami függetlenséggel való egyetértést jelentené. A pártállam hívei ugyanannyira az igazságosságon (ők erre inkább a haladás szót használták) alapuló függetlenség támogatásának tekintették a szovjet fegyveres fellépést, akárcsak az amerikai fegyveres támogatást azok, akik ebben '56-ban reménykedtek. A mai Kossuth-téri tüntetők egy része pedig az Európai Unió vagy éppen a zsidók miatt érzi veszélyeztetve a függetlenséget.

A magyar társadalom harmada, ha nem a fele ma is természetesnek tartja, hogy demokratának tekinthetők olyan politikai felfogás képviselői, akik magukat „nemzetinek”, szükségképpen más demokratikus politikai felfogásúakat nem nemzetinek tételeznek (kb. ennyien szavaztak az elmúlt időszakban „nemzeti” pártokra). Nem sok kivetni valót találnak abban, hogy egy politikai párt (ma épp egy jobboldali) legyen a „haza”, amely „nem lehet ellenzékben”! E tömegekre lehet politikai hatása az olyan kijelentéseknek, miszerint „a baloldal már másodszor rontott rá nemzetére” (mintha ez nem volna mondható számos jobboldalira is, Gömböstől Szálasiig), és „ellenfeleink idegenszerűek”. Az ezekre a jelszavakra való virulens fogékonyságban '56 szellemének egyik meghatározó összetevője él tovább, ami önmagában is elég ahhoz, hogy esetleges következményei súlyosan megoszthassák a nemzetet. '56-ban ennek a színpalán mögött már voltak nyomai, s ha lett volna rá idő, a megosztottság – különös tekintettel a sokak kezében található fegyverekre – a mai Magyarországot felülmúlta volna.

Az a nemzeti egység, mely '56-ot jellemezte, pillanatnyi volt. Az ilyen egységek szoktak átfordulni egy pillanat alatt polgárháborúba. E lehetőség nagyon halvány visszfénye az, ami az 50. évfordulón Budapest utcáin lejátszódott.

Az anakronisztikus közvetlen demokrácia

A forradalom másik legfontosabb követelése a demokrácia volt. Noha a forradalom idejének kormányai az események hatására fokozatosan többpárti formát vettek föl, a politikai döntéshozatal forradalmi szervei nem pluralisztikus, hanem bázisdemokratikus testületek, a munkás- és nemzeti tanácsok voltak. Megalakulásukra feltűnően korán, spontán módon és viharos gyorsasággal került sor, a lakosság jelentős részének elementáris, mély egyetértésével.

A közvetlen demokrácia 19. századi eszménye a tanácsok („szovjetek”) formájában már az orosz forradalmak idején intézményesült, de nagyon hamar pervertálódott is a kommunista pártok totalitarisztikus törekvései következtében. Bizonyítva, hogy a „dolgozó nép okos gyülekezetén”

¹ Még a mai nemzedékekre is érvényes, hogy legalább annyira nem tartják kivetni valóknak, akár az egykori (és talán még mai) baloldaliak azt az ostobaságot, hogy „ez a harc lesz a végső”.

alapuló közvetlen hatalomgyakorlás az emberi jogok alkotmányos garanciája és a hatalmi ágak megosztása nélkül a maga kaotikus működése miatt előbb-utóbb a diktatúrák áldozata lesz.

'56-ban nemcsak a helyi (üzemi, vállalati és intézményi), hanem a területi (az ország megyéit irányító), sőt, az utolsó napokban már a regionális (az ország egyes részeit irányító) munkás- és nemzeti tanácsok is megalakultak, és célként még az össznemzeti tanács megalakításának követelése is megfogalmazódott. Az *archaikus nemzetfelfogás mellett ez az ugyancsak archaikus demokráciaeszmény* tette végzetesen 19. századivá a forradalmat.

A munkás- és nemzeti tanácsok egész országra kiterjedő hálózata meghatározó tény.² Nem tudható, milyen következményekkel járt volna a forradalom győzelme esetén. Némi következtetésre azonban módot ad az az ösztönös ellenérzés, amellyel e tanácsok tagjai annak idején a különféle politikai pártok gyors megalakulására reagáltak, és ahogy időszerűbbnek tekintették magukat az újjászerveződő pártokkal szemben. Holott a pártok megalakulása sokkal inkább volt természetes, a magyar és európai politikai hagyományokból következő folyamat.

A forradalom idején tehát két, egymással politikailag homlokegyenest ellenkező, magát demokratikusnak tételező hatalmi formáció körvonalai bontakoztak ki: az alapvetően homogenizáló, a korporativitáson (az érdekek hivatásrendi, nem politikai képviselésén) alapuló, a politikailag tagoltságot elfedő tanácsok, és a pluralizmust egyértelműen képviselő pártok. E kétarcúság már önmagában elég annak feltételezéséhez, hogy a forradalom idején a nemzetet valójában súlyos politikai megosztottság jellemezte a mélyben, mely csak az idő rövidsége miatt nem törhetett a felszínre.

A közvetlen demokrácia, illetve a többpártrendszer iránti, a társadalmat megosztó rokonszenv nem múlik el önmagától, még kevésbé, ha utána diktatúra fojtja el a természetes politikai megnyilvánulásokat, hibernálva a konfrontálatlan ellentéteket egy olyan korra, amikor a társadalom felszabadul. Ez az időpont 1989 volt, és utána lassan, de elkerülhetetlenül megjelent a társadalmi nyilvánosságban az, ami egykor nem bontakozhatott ki. A hosszú lappangás következménye, hogy eltorzult formában.

A bázisdemokrácia, a tanácsok eszméje eredetileg a baloldalhoz volt köthető. Az a politikai káosz, mely a forradalom 50. évfordulója körül a parlament előtt és a városok utcáin megnyilvánult, a bázisdemokratikus törekvések minden jellemvonását magán viseli – immár szélsőjobboldali formában. Ebben találkozik ma a kirekesztő nemzetfogalom és az anakronisztikus-populista demokrácia-felfogás. A parlamenttel szembeni Orbáni politizálás, a „polgári körözés” biztatás az ebbe az irányba való kibontakozásra, melynek végén a weimarizált, majd „gleichschaltolt” magyar demokrácia fenyeget.

'56 politikai magyarságeszménye és a mai jobboldal egy részének „hazázása”, vagy a munkástanácsok és 2006 parlament előtti „alkotmányozói” között az összefüggés természetesen nem közvetlen. Adott viszont az atavisztikus-romantikus társadalomlélektani állapot a mélyben, mely miatt a mai nemzedékek jelentős része is fogékony a nemzeti jelszavakra és a politikai problémák „közvetlen” megoldhatóságának hitére. Ez az állapot nem köthető osztályokhoz, politikai irányzatokhoz, legfeljebb talán bizonyos fajta műveletlenséghez. A „korszellemtől” függően válik e fogékonyság politikai erővé. Mivel a jobboldal '89 után mintegy felzárkózott saját 1945 előtti politikai örökségeihez, a baloldal meg ugyanerre képtelen, az utca jelenleg a bázisdemokrata, „nemzetező”, Árpád-sávós jobboldalé. Mögötte pedig ott sejlik az egykori Baross tér és a Corvin köz szociális miliője.

A félrenézés hagyománya

Szemben a 19. századi „nemzeti” és bázisdemokratikus hagyományokkal, a forradalom *máig tovább élő harmadik vonása a félrenézés hagyománya*, mely a velejéig 20. századi. A magyar társadalom jelentős része a forradalom idején tapasztalható lincselések láttán mindmáig úgy nézett félre, ahogy félrenézett és félre néz fél millió zsidónak nyilvánított magyar megsemmisítése kapcsán. A falábú Mesz Jánost, aki a pártházból fehér zászlóval kilépő emberekre tüzet nyitott, megadva a jelet a magukat megadó ÁVH-s sorkatonák lemészárlására, továbbá azokat a gazembereket, akik az utcákon embereket – mindegy, hogy kik voltak – bestiálisan agyonverték, felakasztottak, számtalan helyen, dokumentumban, emléktáblán, életrajzban nevezik forradalmároknak. Azok fegyveresek és

² E tényen alapul az a lényegében marxista alapú, Hannah Arendtől Bill Lomaxig vezető, baloldali kánonná vált felfogás, mely szerint '56 munkásforradalom volt és afféle munkástanácsok államához vezetett volna. A 2006-os parlament előtti események fényében nem véletlen, hogy már a fokozatosan jobboldalivá és antiszemitává vált Zakar Gábor is a tanácsok híve volt, amikor október tanúságait a „Nemzeti Ellenállás Acél Köre” röpirataiban '57-ben megfogalmazta.

nézelődők, akik tétlen közönnyel, netán egyetértéssel asszisztáltak ahhoz, hogy egy lelőtt parlamenternek valaki kivágja a szívét, a pogány Róma cirkuszaiban folyó vérengzések közönségének lelki színvonalán álltak — Szent Ágostonnak való helyzet.

Nevük, ha a pártállam későbbi koncepciók pereiben a Kádári vérbírók halálra ítélték őket, együtt szerepel azoknak a nevével, akik nem voltak gazemberek, akiket a forradalomban játszott vezető szerepük vagy fegyveres tevékenységük miatt végeztek ki. A forradalom megtorlása utáni perek ugyan gyalázatban fogantak, vádlottjaikat lényegében megfosztották a minden embert megillető jogvédelemtől, de erkölcsileg akkor is szégyenteljes összemosni bűnözőket és forradalmárokat. Bármelyik egykori lumpen vagy gyilkos lehet forradalmár, de aki a forradalom alatt lincselte, nem forradalmár.

A magyar társadalom bal- és jobboldalának egy része nem csak akkor néz félre, amikor együtt lát emléktáblán forradalmárt és gyilkost. Jobboldalának nagy része akkor is félrenéz, amikor egykori '56-os forradalmárok és Fideszes biztatóik, együtt a Kossuth téri bázisdemokratákkal acsarkodnak a mai magyar demokrácia nekik nem tetsző szereplői ellen. Zsidónak nyilvánított közszereplők jegyzékét függesztik ki, lekommunistáznak szociáldemokratákat vagy olyanokat, akiknek volt ereje szembenézni kommunista múltjukkal.

De a legárulkodóbb, ahogy a magyar társadalom egy része – lehet bal- és jobboldali egyaránt – a keblére öleli saját besúgóit: a baloldaliak és a liberálisok jelentős része a hazudozó művészeit, a jobboldaliak meg a maguk besúgó püspökeit. Saját maguknak akarnak ezzel mindenáron megbocsátani az örökös félrenézéseikért, holott a megbocsátás mindig csak kívülről jöhet.

Az első totalitarizmus ellenes forradalom

Sokan áldozatul esnek a korszellemnek, de a nyomorult lumpenproletár és a gyermekkatonaság szükségszerűen a korszellem áldozata. Elég a számos fejlődő országban hideg fejjel fölfegyverzett, szörnyeteggé vált gyermekek sorsára utalni. A „pesti srácoknak” és a magyar társadalom forradalomban résztvevő elesettjeinek a korszellemet illetően 1956-ban szerencsésük volt. A forradalmat a nemzet mély megbántottsága váltotta ki. Hitele s vele igazi üzenete ebből olvasható ki: senkit, még a legostobább embert sem lehet akarata ellenére megváltani. Innen nézve, ha az 1953-as berlini és 1956-os pozsonyi felkeléstől eltekintünk, *'56 az első posztmodern, totalitarizmus ellenes forradalom volt.* Mivel a történelem nem ér véget, nem is az utolsó. Mivel még átszöttek a nemzeti és társadalmi megváltás száz évvel korábbi eszméi, egyben az utolsó romantikus, 19. századi forradalom is volt. Janus-arcú.

Ebben a forradalomban már nem osztályharc zajlott. Nem azok keltek fel ténylegesen, akiknek változatlanul rossz volt a helyzete, hanem azok, akiknek a helyzete megváltozott: a felemelkedett baloldali reformértelmisség és a nagyfokú mobilitáson átment munkásság egyfelől, a lesüllyedt ipari-vállalati kismenedzserek és alkalmazottak másfelől.

A „pesti srácok” és a harcoló prolik akkor az antitotalitarizmust, s vele a demokrácia és a szabadság vágyát érezték át. S mert nem volt veszteni valójuk, mertek nem csak fegyvert fogni, hanem harcolni is; együtt a kevés munkással, nagyon kevés értelmiséggel és még kevesebb középosztálybelivel, akik ezt – noha nekik volt vesztenivalójuk – szintén merték. Köszönet érte. De ajánlatos volna nem félrenézni: a gyermek és a lumpenproletár nem szükségszerűen demokrata. A manapság Párizsban autókat gyűjtogató munkanélküli másodgenerációs arabok, a palesztin intifáda gyűlöletből fölfegyverzett gyermekkatonái és a Magyar Televízió székháza előtt a rendőrök testi épségére törő középosztályi prolik nem a demokrácia hősei.

A nehéz magyar demokrácia

A demokrácia olyan politikai rendszer, melynek alapja a felismerés, hogy a társadalmat áthidalhatatlan ellentétek osztják meg. Ahhoz, hogy ez mégse vezessen folytonos katasztrófákba, formális politikai játékszabályok születtek a jogegyenlőség és a szabadság elvont eszméi alapján. Tükrözve, hogy az áthidalhatatlan ellentétek elkerülhetetlenek. Még a demokrácia két alapelve között is: a jogegyenlőség szükségszerűen a szabadság korlátozásával jár, a szabadság viszont megköveteli, hogy mindenkinek, még a legnagyobb gazembernek is legyenek jogai. Egyenlő jogok esetén azonban a legerőszakosabbak, illetve azok, akik a legtöbbnek vannak, a legegyenlőbbek. Ennek az ellentmondásnak a jelentősége a jövő egyre fejlettebb demokráciáiban nem csökkenni, hanem növekedni fog.

Az a politikai szakadék, amely mára a 16 éves magyar demokráciát jellemzi, valójában mindvégig jelen volt a mélyben. A Rákóczi-szabadságharcot követő különféle kiegyezések sora békés átmeneteket biztosítottak, de végzetesek voltak a nemzet politikai kultúrájára: arra szocializálták a társadalmat, hogy alapvető politikai ellentétei maradjanak megharcolatlanok. Ezért a magyar társadalom nem is tanulta meg ezeket az ellentéteket demokratikusan szabályozni.

A kuruc-labanc ellentétek óta jellemző, hogy az a fél, amelyik nagyobb sérelmi tartalékkal rendelkezik, kitagadja a másikat a nemzetből. Nem a meggyőzés, hanem az erkölcsi megsemmisítés a célja. Szépen megfér ezzel, hogy akiket egyik időszakában a gyilkosainak tekintett (Ferenc Józseftől Kádár Jánosig), azokban egy másik korszakában atyai jótevőjét lássa. 1918 előtt a többség a nemzetiségek feletti uralma érdekében nézett félre, utána azért, hogy ne lássa felelősségét hazája trianoni szétszabdolásáért. 1944-ben – még mindig a többség – nem látta az erkölcsi súlyát annak, hogy a nemzet egy részének sárga csillaggal kellett megkülönböztetnie magát (ehhez nem kellett tudni gázkamrákról, elég lett volna felháborodni a zsidótörvényeken). 1956-ban anakronisztikus jelszavakat tartott megbocsáthatónak a nemzeti jó érdekében. 2006-ban pedig tompítottabban már, kisebb veszéllyel ugyan, visszaköszön a nemzeti hovatartozás kérdésében való járatlansága, az archaikus közvetlendemokrácia-eszmény és minden közül a legviszolyogtatóbb: a félrenézés vágya.

Talán szerencsénk lesz: a kedvező külpolitikai viszonyok ezúttal időt adnak arra, hogy a társadalom állandó, terhes demokratikus konfrontációk révén megtanuljon egyre békésebben együtt élni alapvetően feloldhatatlan ellentéteivel. Ma nem csak 1956 rejtett negatívumai, hanem a magyar történelem összes megoldatlan kérdése visszaköszön, mert végre demokrácia van.